

Jure Gašparič

Delovanje v tridesetih letih

Dr. Marko Natlačen in dr. Anton Korošec leta 1935

Delovanje v tridesetih letih

Ob uveljavitvi diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 6. januarja 1929, ki je nedvomno pomenila odločno cezuro v političnem življenju države, je bil dr. Marko Natlačen izoblikovan in prepoznaven politik Slovenske ljudske stranke (SLS). Njegov temeljni idejno-politični profil se je zrcalil v tem, da je od novembra 1926 zasedal visoko podnačelniško mesto SLS,¹ njegova politična prepoznavnost pa je temeljila v že precej dolgi politični karieri in zlasti v njegovi tedaj aktualni vlogi v ljubljanski samoupravi. V negotove čase, ki so sledili šestemu januarju, je torej vstopil kot izpostavljen politik na izpostavljeni funkciji in tako se gotovo velja vprašati, kakšni sta bili njegova teža in vloga v zadnjem desetletju jugoslovanske države in v kolikšni meri lahko skozi njegovo politično misel in delovanje dodatno interpretiramo politični parket in še bolj politično zaodrje (to je vsekakor bilo ključno) tistega časa. Ne nazadnje more interpretacija njegovega tedanjega delovanja tudi pripomoči k razumevanju njegovega delovanja po letu 1941 in njegove usode leta 1942.

***

V prvih dneh po šestem januarju, ko se je še ugibalo, kakšna bo konkretna usoda strank (do konca meseca so bile nato vse razpuščene), je bila Natlačenova stranka pred težavno in kontradiktorno dilemo, s kakršno se je sicer soočila že večkrat. Kaj storiti? Kako ravnati? Diktaturo je seveda politično oportuno pozdravila (kakor ne nazadnje vsi pomembni politični dejavniki), vprašanje je bilo, ali v njeni vladi tudi aktivno sodelovati. Njen načelnik dr. Korošec se je – tudi na Aleksandrovo željo – odločil za vstop v vlado, četudi je bil nato edini vodja kake stranke, ki je zasedal ministrski fotelj.² Koroščeva (in obenem strankina) poteza je že kmalu obrodila konkretne politične sadove, ki so upravičevali njeno navidezno kontroverznost.

Po Zakonu o spremembi zakona o oblastnih samoupravah in občinah so bile takoj v začetku diktature razpuščene oblastne skupščine s svojimi izvršnimi organi – oblastnimi odbori – vred. S tem dejanjem je bila SLS precej prizadeta, saj je skozi oblastne samoupravne organe, kjer je gospodovala, lahko udeležena svoje misli o kulturnem, gospodarskem in političnem razvoju Slovenije. Skladno z

¹ Slovenec, 16. 11. 1926, Zbor zaupnikov slovenske ljudske stranke.

² Jure Gašparič: SLS pod kraljevo diktaturo : diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935. Ljubljana 2007 (dalje Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo), str. 58, 65, 72–73, 83–84.

novo zakonodajo so posle oblastnih skupščin in oblastnih odborov prevzeli imenovani oblastni komisarji.³ Prav to, za SLS tragično dejstvo pa se je kmalu prelevilo v kar najbolj pozitivno stvarnost. V mariborski in ljubljanski oblasti je bila namreč vloga komisarjev zaupana dr. Josipu Leskovarju in dr. Marku Natlačenu,⁴ dotedanjima predsednikoma oblastnih samoupravnih organov in vidnima članoma SLS. Tako sta bili kljub formalni ukinitvi obeh oblastnih samouprav omogočeni kontinuiteta v njunem delovanju in hkrati tudi kontinuiteta v monopolu SLS na oblastni ravni.⁵

Natlačen je tako obdržal vajeti ljubljanske oblasti, hkrati pa je ohranil tudi mesto v ožjem vodstvu formalno prepovedane stranke SLS, ki je kljub razpustitvi obstajala in delovala naprej. Za SLS se konec januarja 1929 na »terenu« ni nič bistveno spremenilo. Stranka je samo »spremenila svoje bivališče. Odšla je namreč v podzemlje /.../. Strankin ustroj se je hitro in srečno spremenil v podtalno organizacijo. Stranka je organizirala mrežo strankinih zaupnikov do zadnje gorske vasi.«⁶

Zahtevno delo, povezano z organizacijo SLS v novih razmerah, je v prvih letih diktature najbrž vodilo zadnje legalno izvoljeno vodstvo (leta 1926), avgusta 1931 pa je bilo oblikovano novo vodstvo, ki se ga je prijelo ime štirinajsterica; njegov član je bil tudi Natlačen.⁷ Novi organ – štirinajsterico, ki se je tajno sestajala v stanovanju Franca Gabrovška v ljubljanskem Unionu – je po poročanju Ivana Ahčina dejansko sestavljala petnajsterica politikov: nekdanji mariborski poslanec Ivan Vesenjaj, bivši predsednik mariborske oblastne skupščine Josip Leskovar, štajerska duhovnika Marko Kranjc in Anton Cestnik, nekdanji ljubljanski poslanci Tone Sušnik, Fran Kulovec in Franc Kremžar, ravnatelj Zadrufne zveze Franc Gabrovšek, odvetnik in novinar Juro Adlešič, uradnik Anton Milavec, nekdanji podpredsednik SLS Marko Natlačen, nekdanji tajnik stranke Jože Košiček, bivši poslanec Ivan Česnik, glavni urednik Slovenca Ivan Ahčin ter vzhajajoča politična zvezda Miha Krek. Morda se zdi nenavadno, da med navedenimi ni Antona Korošca, ki je seveda ostal prvak bivše SLS, a je tedaj živel v Beogradu in se zato ni mogel udeleževati sestankov štirinajsterice.⁸

³ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 5/1929, Zakon o izpremembi zakonov o občinah in oblastnih samoupravah; Slovenec, 6. 1. 1929 (druga posebna izdaja), Novi zakoni.

⁴ Slovenec, 15. 1. 1929, Slovenska oblastna komisarja imenovana.

⁵ Miroslav Stiplovšek: Slovenski parlamentarizem 1927–1929 : avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana 2000, str. 300–301.

⁶ Domoljub (vestnik Slovenske ljudske stranke, Washington), št. 4, avgust 1954.

⁷ Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str 78.

⁸ Bojan Godeša, Ervin Dolenc: Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina. Ljubljana 1999, str. 77–78.

***

Medtem ko je SLS pragmatično vztrajala v Aleksandrovi vladi, je kralj v skladu z načrtano smerjo državne politike oktobra 1929 zakoličil povsem novo podobo države tako na upravni kot na simbolni ravni. Uradno ime države je od tedaj naprej bilo Kraljevina Jugoslavija, s čimer je uradna unitaristična politika navzven prekrila večnacionalno srž državne skupnosti, novi upravni ustroj pa je bil utemeljen na devetih t. i. banovinah, ki naj bi razbremenile centralno upravo in poenostavile administracijo. Slovensko ozemlje je tedaj bilo upravno združeno v Dravski banovini, vendar pri tem velja poudariti, da le na simbolni ravni. Lastna slovenska samouprava namreč ni bila predvidena. Na čelu vsake banovine je bil ban, ki ga je s svojim ukazom na predlog notranjega ministra in v soglasju s predsednikom vlade imenoval kralj. Kot tak je torej ban predstavljal kraljevsko vlado v banovini in hkrati opravljal najvišjo politično in splošno upravno oblast. Uredbodajnih ali celo zakonodajnih kompetenc ni imel.⁹

Upošteva dejstvo, da je bil v času upravnega preoblikovanja države Korošec član vlade in da so poleg tega bile meje Dravske banovine za zagovornike integralnega jugoslovanstva zarisane vsaj sumljivo, če že ne sporno, bi mogli pričakovati, da bo tudi prvi ban Dravske banovine prihajal iz vrst SLS; da bo ban po možnosti član štirinajsterice in nekdo, ki se bo na posel spoznal. Pričakovali bi lahko, da bo ban postal Natlačen. A v bansko palačo končno ni vstopil Natlačen, tudi noben drug član štirinajsterice ne, marveč Dušan Serbec, politik, ki ga sicer moremo uvrstiti v »kvoto« SLS, a je bil prej stranki »blizu« kot njen goreč pristaš. Po poročanju odpravnika poslov na češkoslovaškem poslanstvu v Beogradu dr. Leva Vokača s konca leta 1929 naj bi bil Korošec sila nezadovoljen s tem, da je ban poslal »skrajni levičar klerikalne stranke« Serbec.¹⁰ Domnevamo lahko, da bi mu Natlačen bolj ustrežal. Čemu torej ni zasedel mesta bana? Zdi se, da bodisi zato, ker je vendarle prihajal iz jedra SLS in bi bilo njegovo imenovanje kaplja čez deklarirani unitaristično-centralistični rob, bodisi zato, ker je imel politično omadeževano preteklost.¹¹ Ob izbruhu prve svetovne vojne, ko je bil koncipient v Šušteršičevi odvetniški pisarni, je kot t. i. ljubljanski »kandelaberski govornik« imel nekaj avstrijskih patriotskih govorov, ki jih je prevevalo ostro protisrbstvo¹² (»pritlikavemu sosedu« na južnovzhodni meji domovine je očital »prirojeno

⁹ Miroslav Stiplošek: Banski svet Dravske banovine 1930–1935 : prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine. Ljubljana 2006, str. 40; Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str. 75–77.

¹⁰ Arhiv Ministerstva zahraničnih věcí, Politické zprávy (AMZV – PZ) – Beograd, poročilo z dne 8. 12. 1929.

¹¹ Prim. Janko Pleterski: Zapis pogovora s predsednikom Slovenske matice profesorjem France-
tom Koblarjem dne 28. septembra 1971. V: Glasnik Slovenske matice 1990, št. 1–2.

¹² Slovenec, 29. 7. 1914.

ošabnost, predrznost in požrešnost«), poleg tega pa se mu pripisuje tudi avtorstvo znane protisrbske pesmice *Bojni grom*¹³ (avtor naj bi sicer bil F. Neubauer), ki je rodila še bolj znano in še danes aktualno krilatico »Srbe na vrbe«.¹⁴

Natlačen tako jeseni 1929 ni uspel zasesti mesta bana. Vnovična možnost naj bi se nato pojavila naslednjo jesen, septembra 1930, ko je Sernec odhajal namesto Korošca v beograjsko vlado in spotoma predlagal še, naj ga v Ljubljani nadomesti Natlačen,¹⁵ a je bila – če je sploh verjetna – še manj realna. Bivša SLS se je takrat že opazno oddaljila od Aleksandrovega režima in postopoma prešla v trdo in odločno opozicijo.

***

Natlačen je v napornih opozicijskih časih opravljal dve vrsti političnih nalog. Kot član ožjega vodstva je bil nekakšen operativni častnik, obenem pa je kot odvetnik skušal oskrbeti pravno varstvo politično obtoženim simpatizerjem nekdanje SLS. Tako je bil med drugim vodja osrednjega odbora za proslavo Koroščeve šestdesetletnice, častitljivega političnega dogodka, ki je izzvenel kot prvovrstna manifestacija.¹⁶ V času strogega režima novega bana Draga Marušiča tovrstno dogajanje seveda ni bilo preprosto in tudi ni moglo ostati brez posledic. Najprej je bilo treba celotno slovesnost dobro organizirati, nato pa še poskrbeti za usodo udeležencev. Številne pristaše bivše SLS, ki so se udeležili osrednje prireditve v ljubljanskem Unionu, so namreč pričakali ljubljanski stražniki. Z gumijevkami v rokah so »razganjali« množico, pri tem »tolkli vsevprek po ljudeh«, če pa se je kdo skušal ubraniti in je udaril stražnika, so ga še ovdali zaradi nasilnega oviranja državnega uslužbenca pri izvrševanju službenega posla. Slednje je doletelo ljubljanske študente Franca Casarja, Antona Pukšiča in Frana Bajca. Pukšiču je obtožnica celo očitala, da se je udeležil Koroščevih demonstracij »očividno z namenom, da se bo pretepal«. Zagovor vseh treh obtoženih je prevzel odvetnik Marko Natlačen in bil v predstavitvi svojih argumentov uspešnejši od državnega tožilca. Sodišče je v dveh primerih odločilo, da sta študenta sicer kriva, ker sta udarila stražnika, vendar se ju oprostijo vsake kazni. Po mnenju sodišča sta bila k dejanju izzvana s »protizakonitim in nepravilnim poslovanjem policijskega stražnika«. V tretjem primeru pa je sodišče obtoženca v celoti oprostilo in mu tako verjelo, da sploh ni udaril stražnika. Neodvisnost jugoslovanskega sodstva je po-

¹³ Prav tam, 27. 7. 1914.

¹⁴ Napis se je poleti 2010 pojavil na vhodu v Split, ravno v času Davisovega pokala, ko sta se spopadali reprezentanci Hrvaške in Srbije.

¹⁵ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije (AS 1931), Obveščevalne službe do leta 1945, ZA-600-2, Seznam bivših vidnejših politikov.

¹⁶ Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str. 140–149.

leti 1932 še prestala preizkušnjo, prav tako je preizkušnjo prestala Natlačenova takrat že pregovorna odvetniška spretnost.¹⁷

***

Sklepamo lahko, da je Natlačen gotovo bil sposoben odvetnik in sposoben ter vesten politični organizator, prav tako je bil nesporen privrženec svoje stranke, vprašljivo pa ostaja, v kolikšni meri je politično taktiko SLS sam usmerjal, v kolikšni meri je bil (so)ustvarjalec politike. Ob snovanju velikih taktičnih potez, osmišljanju političnih platform in iskanju prodornih političnih rešitev v prvi polovici tridesetih let ga namreč ni zaslediti. Visoka politika je sicer bila prepuščena skoraj izključno Korošču, a vendarle je vseskozi znotraj stranke mogoče opazati neko raznolikost mnenj in pogledov. Natlačenovega med njimi ni najti, mož v glavnem nastopa na izvršni ravni.

Toda temu navkljub je januarja 1933, po objavi punktacij, ostrega programskega dokumenta nekdanje SLS,¹⁸ začel plačevati politični davek režimu. Šestindvajsetega januarja 1933 so policijski agenti na podlagi odločb banske uprave najprej aretirali Marka Natlačena, Antona Ogrizka in Frana Kulovca ter jih odvedli v konfinacijo, dva dni pozneje pa tudi Antona Korošca. Četudi Natlačen ni imel pomembne programske vloge, je vendarle bil viden politik nekdanje SLS in kot eden njenih simbolov primeren za politično kaznovanje. V konfinaciji je ostal do oktobra 1934, ko so se je politično življenje v državi spet razgibalo – po eni strani zaradi Aleksandrove zakulisne politične kombinatorike, katere pomemben del je bil Korošec, po drugi strani pa tudi (navidezni paradoks) zaradi atentata na kralja.¹⁹

Po atentatu je politične spremembe občutila vsa četverica konfiniranih politikov iz vrst bivše SLS. Korošec je na svojo pest poslal sožalne brzozjavke in odšel na pogrebne slovesnosti, drugim trem pa je režim to možnost pozneje neuradno ponudil sam. Toda ponudbo je sprejel le Ogrizek, Kulovca in Natlačena v Beograd ni bilo. Zdi se, da je zlasti Kulovec s tem iskal še dodatno naklonjenost pri nekdanji HSS, nedvomno prvi hrvaški stranki. Z držo konfiniranega opozicionalca, ki želi tesno politično sodelovanje s Hrvati, je bil pri hrvaških politikih tudi

¹⁷ Prim. Marijan Marolt: Dr. Marko Natlačen : dvajset let po smrti ljudskega bana. V: Zbornik Svobodne Slovenije 1962 (dalje Marolt, Dr. Marko Natlačen), str. 148.

¹⁸ Ob robu aktualne historiografske debate o pomenu t. i. punktacij oz. Slovenske deklaracije samo dodajam, da je geneza omenjenega dokumenta še zmerom zavita v tančico skrivnosti. Njegov nastanek je bil prej ko slej rezultat verižne reakcije, sprožene v drugih opozicijskih centrih, in ne daljšega zorenja. Kam in kako je SLS z njim merila, ostaja skrivnostno. Nekatere točke so izpeljanke dolgo prisotnih lajtmotivov slovenske politike in skrivajo daljnosežne cilje, jedrnatost dokumenta v danem časovnem trenutku pa po drugi strani odkriva njegov bolj taktično-politični značaj – željo po utrjevanju političnih pozicij doma. Kot enega protagonistov snovanja punktacij se je v drugi polovici tridesetih let omenjalo Marka Natlačena, a se to ne zdi verjetno. Ne nazadnje so mu avtorstvo očitali liberalci.

¹⁹ Podrobneje Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str. 178–180, 212–234.

dejansko priljubljen. Poleg tega pa naj bi imel še »velik vpliv v stranki, predvsem pri mlajših«. Korošec je bil po oceni hrvaškega politika Juraja Šuteja njegovo popolno nasprotje – nepriljubljen mož, ki bi šel »v vsako vlado«. ²⁰ Če se je torej Korošču in Ogrizku obdobje konfinacije de facto končalo z odhodom na pogreb v Beograd, se je njunima političnima tovarišema de facto in de iure le nekaj dni pozneje. Pristojne oblasti so namreč 21. oktobra 1934 izdale odlok, »po katerem se prejšnji ukrepi prekličejo in se g. dr. Korošču dopušča popolno svobodno kretanje. Isto velja tudi za gg. dr. Frana Kulovca, dr. Marka Natlačena in dr. Antona Ogrizka.« ²¹

Natlačenova vez s Kulovcem, ki se je nakazovala jeseni 1934, pa ni bila sad trenutnega premisleka, temveč je imela trdnejši in trajnejši značaj. V pomladnih mesecih leta 1935, v času pred padcem tedanjega režima, ko so se v političnem življenju že skorajda javno obudili vsi politično-kulturni vzorci iz dvajsetih let, sta začela Kulovec in Natlačen skupaj igrati svojo politično igro. Povod zanjo je bila odločitev bivše SLS, da se ne udeleži volitev petega maja 1935.

Odločitev vrha bivše SLS o volilni abstinenci tedaj ni bila sprejeta enoglasno in brez težav. Vodstvo nekdanje stranke se je ob tem vprašanju zapletlo v ostre spore, ki so odločno razjedali njeno enotnost. Kljub Koroščevi nesporni avtoriteti sta se mu po robu postavili dve struji. Na eni strani skupina okrog Andreja Gosarja in Ivana Vesenjaka, na drugi pa skupina okrog Marka Natlačena in Frana Kulovca. ²² Obe sta želeli izkoristiti politični trenutek in se udeležiti volitev, prva »po sigurnejši poti«, na listi predsednika vlade Jevtića, druga pa po ostri in načelni opozicijski poti, na listi Vladka Mačka. Liberalno Jutro je razprtije v katoliških krogih privoščljivo komentiralo, da »klerikalci ne vedo kam« in da »nasprotstva med klerikalnimi voditelji in njihova pogajanja na vse strani seveda prinašajo seboj opasnost, da eni in drugi obsedijo med dvema oziroma več stoli. ‚Politika‘ poudarja, da klerikalni pristaši nikakor ne vzdržijo več v abstinenci in pritiskajo na svoje prvake, da se odločijo za pozitivno pot.« ²³

Bivši stranki je grozilo nevarno krhanje. Po mnenju dopisnika graškega lista Tagespost se je tedaj zdelo, da obstaja resna nevarnost cepitve stranke. ²⁴ Poleg tega naj bi akcija Kulovca in Natlačena, ki sta se v Zagrebu pogajala o kandidaturi na Mačkovi listi, potekala v soglasju z »ostalimi klerikalci«, nezadovoljnimi s Koroščevo taktiko. ²⁵ Nedvomno napeti in razburkani odnosi v bivši SLS, ki so že oznanjali razkol, pa so se tedaj kljub vsemu otoplili. Zdi se, da znotrajstrankarska opozicija ni želela tvegati preveč in razbiti organizacije. Pogledi so se znova poenotili, Koroščev vpliv je prevladal. Večina članov vodstva se je opredelila za

²⁰ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Arhiv dr. Ante Trumbića, razno 1933–1938, beležka o pogovoru s Šutejem dne 14. 11. 1934.

²¹ Jutro, 22. 10. 1934, Dr. Korošec izpuščen.

²² Tagespost, 12. 3. 1935, Spaltung der Slowenischen Volkspartei.

²³ Jutro, 20. 2. 1935, Postavljanje kandidatov je v polnem teku.

²⁴ Tagespost, 12. 3. 1935, Spaltung der Slowenischen Volkspartei.

²⁵ Prav tam, 13. 2. 1935, Die Taktik der Slowenisch-klerikalen.

njegovo abstinenčno politiko, zaradi česar sta od svoje pobude odstopila tudi Natlačen in Kulovec. Nekdanja SLS je abstinirala, čeprav velja dodati, da se je kljub vsem naporom vodstva nekaj njenih nekdanjih članov le odločilo za udeležbo na volitvah.²⁶

***

Splošno nezadovoljstvo s šestojanuarskim režimom je poleti 1935 končno pripeljalo na oblast novo vsedržavno stranko Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ), katere del je tvorila tudi prepovedana SLS.²⁷ Anton Korošec se je znova zavihtel v ministrski fotelj in postal eden ključnih ljudi novega režima. Politično življenje v Dravski banovini je nato bilo vse do izbruha druge svetovne vojne primat nekdanje SLS. Njeno vodstvo se je nemudoma lotilo sistematičnega prevzema oblasti. Notranji minister Korošec je tako septembra 1935 poskrbel, da je novi ban Dravske banovine postal Marko Natlačen,²⁸ pomočnik bana pa njegov nekdanji sekretar Stanko Majcen.²⁹ S pospešeno dinamiko se je odvijal tudi naskok na druge uradniške funkcije in sreska načelstva, hkrati s tem pa seveda ni izostalo vneto delo na organizaciji nove stranke JRZ, formalno odobrene 27. avgusta.³⁰

Ponovna vrnitev nekdanje SLS na oblast je razumljivo pomenila pomemben premik znotraj njenih vrst. Natlačen je avgusta v Komendi celo govoril, kako se je »sen kresne noči /.../ izpolnil, odtod naše sproščenje, da spet svobodno dihamo /.../«. ³¹ Toda na tako opevano veselje, ki so ga izražali veljaki bivše SLS, je velikokrat legla senca ostrega očitka, dvom, da je »najbolj slovenska stranka« zatajila slovenstvo in podlegla jugoslovanstvu. Vstop v vlado, ki je temeljila na Aleksandrovi septembrski ustavi, je dejansko pomenil odklon od programskih smernic nekdanje SLS, začrtanih na silvestrovo 1932. Javna izvijanja in pojasnjevanja, kako temu le ni povsem tako, so s pomočjo »raznih znanstveno in pravno nevzdržnih skovank« le potrjevala »zadrego« pristašev stranke.³²

Stopanje bivše SLS po novi politični poti je tako bilo hitro in učinkovito, a vsaj v začetku ni potekalo v popolnem znotrajstrankarskem soglasju. Nad oportunistično stopitvijo v loncu JRZ vsi njeni pristaši niso bili navdušeni, saj so želeli ohraniti svojo samostojno strankarsko organizacijo. Med Koroščevimi nasprotni-

²⁶ Domoljub, 20. 10. 1937, O naših slovenskih poslancih.

²⁷ Organizacijsko in idejno bazo nove stranke so tvorile tri predšestojanuarske stranke – srbska Narodna radikalna stranka, Slovenska ljudska stranka in Jugoslovanska muslimanska organizacija.

²⁸ Slovenec, 12. 9. 1935, Dr. Marko Natlačen – naš novi ban.

²⁹ Prav tam, 24. 9. 1935, Podban dr. Majcen.

³⁰ Prav tam, 28. 8. 1935, JRZ odobrena.

³¹ Prav tam, 12. 8. 1935, Kako pojmujeemo jugoslovanski narod in jugoslovansko edinstvo.

³² Janko Prunk: Slovenske predstave o avtonomiji (oziroma državnosti) in prizadevanja zanjo v Kraljevini Jugoslaviji. V: Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU. Ljubljana 1995, str. 140.

ki sta se tedaj znova pojavila trda opozicionalca, Kulovec in Natlačen, ob njiju pa tudi štajerska skupina, ki se »razven ožjega kroga znanih oportunistov« nikakor ni ogrevala za »radikalno tezo«. V vodilnih mariborskih krogih so bili mnenja, da je kombinacija zgrešena, ljudstvu nesimpatična, in nanjo gledali kot na »neko ,kranjsko zadevo«.³³ Vodja nekdanje SLS se je tako spet soočil z očitno vse bolj pogostimi notranjimi nasprotovanji, a jih je s svojo avtoriteto še enkrat uspešno zgladil. Štajerci niso povzročali problemov, Kulovcu in Natlačenu pa je v zameno za njuno soglasje namenil »važno vlogo«.³⁴ Prvi je postal tajnik slovenskega dela stranke, drugi pa, kakor smo že omenili, novi ban Dravske banovine.

Slovenija je v tistih mesecih postala izključna domena Koroščevih tovarišev. Nova politična organizacija je delovala »preko obnovljenih političnih edinic bivše SLS«³⁵ in pod njenim patronatom, pomembne funkcije so zasedali samo njeni ljudje. Na pogovore in delitev oblasti s svojimi sicer maloštevilnimi, a vendar uradnimi »koalicijskimi« partnerji, slovenskimi radikali, njeno vodstvo ni bilo pripravljeno. Člani bivše Narodne radikalne stranke iz Slovenije so ostali praznih rok. V svojem razočaranju so o tem obširno pisali predsedniku stranke (JRZ) in vlade Milanu Stojadinoviću in poudarjali, da se »vseh drugih ljudi ne upošteva«,³⁶ ban Natlačen naj bi jih, kljub jasnim navodilom iz Beograda, povsem ignoriral.³⁷

***

Marko Natlačen je položaj bana nato zasedal vso drugo polovico tridesetih let, do napada sil osi na Kraljevino Jugoslavijo. Tako je gotovo bil prvi politik Dravske banovine, v navednicah bi lahko zapisali, kako je bil »predsednik enočlanske vlade« s formalno ozkimi, a neformalno, zaradi Koroščevega sodelovanja v vladi in njegovega političnega vpliva (ne nazadnje je bil Korošec eden ključnih igralcev pri strmoglavljenju tedanjega ministrskega predsednika Milana Stojadinovića), precej širokimi pristojnostmi. Kakor je – po besedah češkoslovaškega diplomata Josefa Körbela (očeta M. Albright) – prostodušno priznal zunanjepolitični urednik Slovenca Alojzij Kuhar konec leta 1937: »Imamo svojo avtonomijo, kot smo si želeli, popolnoma obvladamo slovensko administracijo, v njej ne najdete nobenega Srba, in tukaj delamo, kar hočemo. Zaenkrat nam ni uspelo le to, da bi v Slovenijo vrnili toliko denarja, kolikor ga pošiljamo v Beograd. Zavedamo se, da nas Stojadinović ne mara, ampak v vladi ostajamo, saj nam to prinaša užitek.«³⁸ Torej – po Kuharju – »mi«, pristaši bivše SLS, tukaj »delamo, kar hočemo«. In ključni izvajalec te politike je bil seveda ban Natlačen. Slednje je ne nazadnje poudaril tudi prvak liberalcev Albert Kramer, ko je v proračun-

³³ Jutro, 15. 8. 1935, Nezadovoljstvo v vrstah štajerskih pristašev bivše SLS.

³⁴ Prav tam, 28. 7. 1935, Obnova radikalne stranke.

³⁵ Prav tam, 7. 8. 1935, Okrog Radikalne zajednice.

³⁶ Arhiv Jugoslavije (AJ), Zbirka Milana Stojadinovića, fond 37, fasc. 58/369.

³⁷ Prav tam, fasc. 62/379.

³⁸ AMZV – PZ – Beograd, poročilo z dne 10. 12. 1937.

ski razpravi v Senatu marca 1937 dejal, kako je »Slovenija danes nekak «corpus separatum», nekak pašaluk, ne toliko notranjega ministra, kolikor bana dr. Natlačen«. Nizal je številne kulturnobojniške poteze bivše SLS, omenjal menjave uradništva, prestavljanje učiteljstva, kritiziral socialno politiko. Notranji minister Korošec je očitke zavrnil le z arogantnim: »Larifari, vse je larifari!« V času proračunske razprave je v Senatu sedel tudi napadani ban Natlačen (pravice govoriti sicer ni imel) in si pozorno beležil razpravo. Ko je to opazil Kramerjev politični tovariš Ivan Pucelj, je takoj opozoril govornika: »Pazite, dr. Natlačen je tu! Vse zapisuje, da bi potem dajal navodila!«³⁹

Četudi je bil Natlačen idejno-politično bolj »Kulovčev« človek, moremo vendarle trditi, da je po letu 1935 izvajal tisto strankarsko politiko, ki jo je posebljal Korošec. Menda ga je celo posnemal tako v načinu vladanja kot v zasebnem obnašanju in sploh slovel kot Korošček »najposlušnejši mlajši sodelavec«. ⁴⁰ Politično je sledil razglašani smeri slovenske JRZ,⁴¹ kar pa lahko sklepamo le na podlagi šibkega števila njegovih političnih govorov iz tega obdobja in še šibkejše zastopanosti v zaodrni politični kombinatoriki. V javnosti je poudarjal, da je treba služiti trem idealom: veri v Boga, ljubezni do naroda in ljubezni do države, druge »stranpoti« je kot goreč pristaš SLS seveda zavračal; povsem jasno je, da je mednje sodila tudi »družabna bolezen komunizma«. ⁴²

Natlačen se je v prvi vrsti posvečal banovini in njenim vsakodnevnim tegobam, hkrati pa je redno – ob številnih priložnostih – nastopal kot njen predstavnik. Po letu 1935 se je veliko pojavljal v medijih, zlasti v Slovincu, kjer je bil skorajda vsenavzoč, a vesti o njem so bile notičarske: Ban je bil sprejet v avdienco, ban je sprejemal, ban je bil pokrovitelj sadnega sejma v Mariboru, mudil se je po opravkih v Beogradu, z gospo soprogo je zasadil lopato ... A ob tem je kot sposoben uradnik uredil veliko stvari, pri čemer velja še posebej izpostaviti področje kulture, katerega velik ljubitelj in poznavalec je bil. ⁴³ Poleg tega je odobril tehtne naložbe, opravil številna inšpekcijska potovanja, vodil seje banskega sveta, sestavljal – v glavnem zahvaljujoč ponovni gospodarski konjunkturi – ambiciozne in vse višje proračune, uspešno posredoval v socialnem dialogu (denimo ob veliki tekstilni stavki jeseni 1936). ⁴⁴

³⁹ Stenografske beleške Senata Kraljevine Jugoslavije, 13. redna seja, 22. 3. 1937, dostopno na: <http://www.sistory.si/>; Korekten slovenski izvleček je v: Slovenec, 24. 3. 1937, Proračun pred senatom.

⁴⁰ Marolt, Dr. Marko Natlačen, str. 147.

⁴¹ Jurij Perovšek: »V zaželjeni deželi« : slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana 2009, str. 173–179.

⁴² Gl. Slovenec, 9. 9. 1938, Lep prosvetni tabor v gornji Savinjski dolini; prav tam, 17. 2. 1940, Naša boleča točka; Stenografski zapisnik zasedanja Banskega sveta z dne 17. 2. 1941.

⁴³ Marolt, Dr. Marko Natlačen, str. 150; prim. pismo Cirila Kosmača ministru Kreku septembra 1941, v katerem pravi, da je za njegovo študijsko pot v Pariz leta 1938 prispeval tudi ban iz banovinskega fonda. – AJ – 103-158/574.

⁴⁴ Slovenec od poletja 1935 do pomladi 1941.

***

Če trdimo, da je bil nesporno (kljub notranji opoziciji) prvi mož nekdanje SLS Korošec, je bil takoj za njim Kulovec. Natlačen je sicer sodil v njun ožji krog, a zdi se, da ni bil ustvarjalec politike, ni bil človek, ki bi koval politični koncept. Natlačen je bil v prvi vrsti sposoben izvršni organ, toda po letu 1941, po smrti Korošca in Kulovca in eksilu Mihe Kreka, edini vidni politik iz vrst režima, iz vrst nekdanje SLS, ki je bil v Ljubljani. Hkrati s tem pa je, zaradi svoje visoke banske funkcije, gotovo simboliziral bivši režim. Ni sicer bil njegov tvorec in oblikovalec, bil je le izvrševalec, član stranke, ki je vestno, učinkovito in predano opravil svoje delo.